



Musiqa San'atida Individual-Psixologik Tafovutlar.

Aslanova Nargiza

Shahrisabz davlat pedagogika instituti

o'qituvchisi, ilmiy rahbar D.Oymatova

Musiqa ta'limi 2-kurs talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolamizda Musiqa ta'lim mutaxassislari Umumiy o'rta ta'lim maktablarida musiqa madaniyati fanini o'tkazishda psixologik xolat tassavvur jarayonini yoritishga harakat qildik. Maqolada chet el va o'zbek olimlarining tajriba tadqiqot ishlari o'rganildi va atroflicha bayon etildi.

Kalit so'zlar: Musiqa psixologiyasi, Sangvinik, Flegmatik, Xolerik, Melanxolik, Temperament.

“Musiqa psixologiyasi” Umumiy psixologiyada nisbatan ko'p uchrovchi tushunchalar: faoliyat, bilish jarayonlari, hissiy-irodaviy muhit, shaxsiyatdagi individual xususiyatlar mazkur maqolaning qurilish mavzu material tizimiga asos sifatida qabul qilingan. Bo'lajak musiqachilarning individual va kasbiy malakasini aniqlashga oid psixologik testlar hamda tavsiya etilgan adabiyotlar musiqa psixologiyasi bo'yicha mavjud bibliografiya aks ettirilgan. Mazkur maqolada matniga V.I.Petrushinning “Музыкальная психология” (“Musiqa psixologiyasi”) va A.V.Petrovskiy tahriri ostida chiqqan “Umumiy psixologiya” o'quv qo'llanmalari asos bo'lib xizmat qildi. Buyuk musiqachilar hayoti, ijodi va fikrlaridan keltirilgan misollar materialining o'zlashtirilishini sezilarli darajada osonlashtiradi.

Musiqa san'ati faqat o'ziga xos bo'lgan ko'rinish va shakllarda, shuningdek, musiqiy-badiiy janrlarda, obrazlarda inson fikri, tuyg'ulari, maqsadlari, emosiyalari va temperamentini aks ettiradi. Bunday tafovutlar musiqiy faoliyatning janri, shakli, ko'rinishlari, musiqiy asar mazmuniga bog'liq bo'ladi.

Inson ruhiyatidagi dinamik ko'rinishlarning individual xususiyatlarini biz *temperament* deb ataymiz.

Ruhiy jarayonlarning o'tish tezligi inson temperamentida namoyon bo'ladi. Temperamentlar xilma-xilligini bu jarayonlarning o'tish sifati tarzida tavsiflash mumkin.

Gippokrat (eramizdan avvalgi V asr) kishi organizmining holati undagi suyuqliklarning (qon, zardob, safro) o'zaro mutanosibligiga bog'liq deb hisoblagan. Qismlarning tegishli tarzidagi mutanosibligi lotin tilida *temperamentum* deb Yuritilgan.

Turli temperamentlarning nomlari shundan kelib chiqqan.

Sangvinik («sanvis» – qon) – sezilarli psixik faollikka ega odam. Fiziologiyada nerv faoliyatining kuchli vazmin tezkor turiga to'g'ri keladi.

Flegmatik («flegma» – zardob) – xotirjam odam. Fiziologiyada nerv faoliyatining kuchli vazmin sust turiga to'g'ri keladi.

Xolerik («xole» – safro) – juda serg'ayrat odam. Fiziologiyada nerv faoliyatining kuchli novazmin turiga to'g'ri keladi.

Melanxolik («melayna xole» – qora safro) – psixologik faolligi past odam. Fiziologiyada nerv faoliyatining kuchsiz turiga to'g'ri keladi.

Antik davr fanining temperamentning organik asoslari haqidagi ma'lumotlari faqat qiziqish uyg'otadi, xolos. Lekin temperamentning tipologik tuzilishi to'g'ri tasniflangan va hozirgi vaqtgacha amal qiladi.

Musiqa san'atida turli temp, dinamika, xarakterning birlashuvi asarni ijro etish jarayonida unga



rangdorlik va uyg'unlik baxsh etib turadi. Musiqada asarni temperament bilan ijro etish juda muhim, bu tinglovchi idrokini faollashtiradi. Asar xususiyati ko'p holda kompozitor va ijrochi temperamentiga, ularning ruhiy holatiga bog'liq. O'quvchilarning psixologik o'ziga xosligini, temperamentini bilish pedagogga o'quv jarayonini to'g'ri tashkil etish, zarur musiqiy o'quv repertuarini to'g'ri tanlash imkonini beradi.

Jamoaviy ijro (orkestr, xor, ansamblda) uchun o'quvchilarni tanlashda temperamentlarning bir-biriga mos kelishi, xilma-xilligiga e'tibor berish katta ahamiyatga ega. *Xarakter* – o'zini tutishdagi o'ziga xosliklar va biror narsaga bo'lgan munosabat jarayonida namoyon etiluvchi shaxsning individual xususiyati.

Musiqqa psixologiyasi sohasidagi asosiy tadqiqotlar quyidagilardan iborat: Teplov B.M. «Psixologiya muzo'kal'no'x sposobnostey» («Musiqiy qobiliyatlar psixologiyasi»), Nazaykinskiy E.V. «O psixologii muzo'kal'nogo vospriyatiya» («Musiqiy idrok psixologiyasi haqida») va boshqalar. Bolalardagi musiqqa psixologiyasi haqida – Beloborodova V.K., Rigina G.S., Aliev YU.B. «Muzo'kal'noe vospriatie shkol'nikov» («Maktab o'quvchilarining musiqiy idroki»), Rinkyavichus Z.A. «VosprinimaYut li deti polifoniYu?» («Bolalar polifoniyani idrok etishadimi?») va boshqalar.

Mazkur mualliflar I.M.Sechenovning «Reflekso' golovnogo mozga» («Bosh miya reflekslari»), G.Gel'mgol'sning «Uchenie o sluxovo'x oshueniyax kak fiziologicheskaya osnova teorii muzo'ki» (Musiqqa nazariyasining fiziologik asosi bo'lgan eshitish sezgisi haqidagi ta'limot), S.M.Maykaparning «Muzo'kal'no'y slux, ego znachenie, priroda, osobennosti i metodika pravil'nogo razvitiya» («Musiqiy eshitish qobiliyati, uning ahamiyati, tabiati, xususiyatlari, to'g'ri rivojlantirish va metodikasi»), E.Jak-Dal'krozning «Ritm: ego vospitatel'noe znachenie dlya jizni i dlya iskusstva» («Ritm: uning hayot va san'at uchun tarbiyaviy ahamiyati»), N.A.Garbuzovning «Zonnaya priroda muzo'kal'nogo sluxa» («Musiqiy eshitish qobiliyatining zonaviy tabiati») kabi yirik psixofiziologik, akustik va pedagogik tadqiqotlarga suyanishgan.

«Xarakter» so'zi Yunon tilidan tarjima qilinganda «naqsh, alomat», ya'ni farqlovchi xususiyat, belgi, degan ma'noni bildiradi.

Inson xarakterini (Yumshoq, ko'ngilchan yoki qattiq, besabr; quvnoq yoki g'amgin, dadil yoki uyatchan, muhosali yoki muhosasiz; xushmuomala, xayrixoh yoki qo'pol, betakalluf) tashkil etuvchi individual xususiyatlar birinchi navbatda irodaga (masalan, qat'iylik yoki ishonchsizlik, qo'rqqoqlik), tuyg'ularga (xushchaq-chaqlik, g'amginlik) va aqlga (kaltabinlik, sermulohazalik) taalluqlidir.

Xarakterning namoyon bo'lishi qator holatlarda amalda irodaviy, emosional yoki intellektual qismlarga bo'linmaydi (masalan: shubhachi, olijanob, himmatli, kekchi va boshqalar).

Inson xakteri aksariyat holda serqirradir. U odamlarning boshqalarga, o'z-o'ziga, ish, narsalarga munosabatida namoyon bo'ladi.

Agar temperament turli hodisalarga munosabatda insondagi tabiiy xususiyatlarni namoyon etsa, xarakter insonning hayotga munosabatida uning ijtimoiy xususiyatlarini aks ettiradi. Temperament haqida u shiddatli, sust bo'lishi mumkin, deb aytilsa, xakterni qat'iyatli, mehribon, tirishqoq va hokazo, deb ta'riflashadi. Temperament va xakterdagi umumiy jihat shuki, ularning har ikkalasi insonning ijtimoiy qadr-qimmatini bildirmaydi. Muhosasiz xolerik umumahamiyatga ega oliy maqsadlar uchun kurashishi, Yumshoq qat'iyatsiz melanxolik esa pastkash bo'lib chiqishi mumkin.

Temperamentning har bir turining kuchli va ojiz tomonlari mavjud. Tarbiya jarayonida temperamentning kuchli taraflariga suyanib, ojiz taraflarini neytrallashtirib, hayotda o'z o'rnini topa oladigan ijtimoiy qiymatga ega xakter shakllantiriladi. Ana shu tarzda xakter rivojlanish va mukammallashish xususiyatiga ega bo'ladi. A.Navoiy shunday degan:



Tabiatga har neki odat bo'lar, CHu eskirdi odat tabiat bo'lar.

Tipik xarakter tipik temperament asosida rivojlanadi, biroq xarakterning tarkibiy qismi temperament tarkibiy qismiga nisbatan kengroq.

SHaxsiy xususiyatlarning belgi va o'ziga xos jihatlari har xil musiqachilar hayoti va ijodida turlichadir. Anton Rubenshteynning aytishicha, ijroga nisbatan munosabati va musiqiy asarni tushunishi bir xil bo'lgan ikkita aynan yaxshi, lekin turli temperamentli musiqachilar bo'lishi mumkin emas. Temperament va uning asosida rivojlanuvchi xarakter muqarrar tarzda nafaqat musiqachining kundalik xulq-atvoriga, balki uning butun ijodiga, jumladan, musiqa yaratishi, talqin va idrok etishiga o'z ta'sirini ko'rsatadi.

Buni Romantizm davrining ikki mashhur namoyandasi -SHopen va List hayoti va ijodi misolida ko'rib chiqamiz.

Qobiliyat – ma'lum bir turdagi faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirishning sub'ektiv sharti bo'lib hisoblanuvchi shaxsiyatning individual xususiyatidir. Qobiliyat – bilim, malaka va ko'nikmalar emas, balki ularga erishish dinamikasidir. Qobiliyat faoliyat usullari va yo'llarini egallash tezligi, chuqurligi va puxtaligida aniqlanadi.

Qobiliyat – faoliyat jarayonida namoyon bo'luvchi imkoniyatdir. Masalan, agar inson musiqiy faoliyat uchun zarur ko'nikmalarni egallamagan bo'lsa, uning musiqiy qobiliyati haqida gapirish mumkin emas. Amaliyotdan misol keltiramiz: o'qituvchi bir sinfnig ikki o'quvchisiga bir asarni topshiradi. Bir o'quvchi bir haftadayoq bu asarni tez va bexato idrok etadi, boshqasi esa bir oydan so'ng ham ijroda xatoga yo'l qo'yadi. Bunday hollarda har qanday pedagog Yutuqlardagi farqni qobiliyatlardagi tafovut hisobiga kiritadi. Demak, qobiliyat deganda insonning lozim bo'lgan bilim, ko'nikmalarni egallashida va ularni amaliyotda samarali qo'llashida yordam beruvchi psixologik xususiyatlar tushuniladi.

YUqorida keltirilgan nazariy holat va amaliy misollarga qaramay qobiliyat va uning rivojlanish muammosi psixologiya va pedagogikaning eng murakkab masalalaridan biri hisoblanadi.

Qobiliyat sezgi analizatorlari, kuch, harakat hamda asabiy, jismoniy va aqliy jarayonlar muvofiqlashishi kabi nerv sistemasi xususiyatlariga bog'liq bo'lgan tabiiy iqtidor, iste'dod, shuningdek, tashqi ijtimoiy muhit ta'siri ostida rivojlanadi. Musiqiy ta'limni boshlash, musiqiy qobiliyatni rivojlantirish haqida G.G.Neygauz shunday degan: «Qaysidir musiqa cholg'usida chalishni o'rganishdan avval – u bola bo'ladimi, katta yoshli odam bo'ladimi – qandaydir musiqani allaqachon egallagan bo'lishi kerak. Boshqacha qilib aytganda, musiqani ongida saqlashi, ko'ngliga jo qilishi va idroki bilan eshitishi lozim. Talant va buYuklikning siri shundaki, kishi ongida musiqa u birinchi bor barmoqlarini klavishaga tegizishi yoki torni chertishidan ancha avval mavjud bo'ladi»¹⁷.

Qobiliyatning eng Yuqori darajasi «talant» deb ataladi. Talant – insonga qaysidir murakkab faoliyatni muvaffaqiyatli, mustaqil va o'ziga xos tarzda amalga oshirish imkonini beruvchi qobiliyat, tabiiy iqtidor hamohangligidir. Talant haqida xalqning o'zida «Xudo bergan» degan gap bor. O'z navbatida, tabiiy iqtidor, qobiliyat, talant hayotiy, kasbiy tajriba va zo'r mehnat bilan uyg'unlashsa mahorat shakllanadi. Agar qobiliyatning Yuqori darajada namoyon bo'lishi «talant» deb atalsa, talantning Yuqori darajada namoyon bo'lishi buYuklikdir. BuYuklik – bu inson ijodiy kuchining Yuksak darajada namoyon bo'lishi. Nemis faylasufi SHopengauer bu haqda shunday deydi: «*2ech kim tekkiza olmagan mo'ljalga tekkizgan mergan – talantdir, hech kim ko'rmagan mo'ljalga tekkizgan mergan – buYukdir*»

Psixologik ta'lim bo'lajak mutaxassisga musiqa san'atining psixologiyaning nozik jihatlari va musiqa pedagogikasi borasida bilim olishga yordam beradi. Bo'lajak bastakor, ijrochi, musiqashunos, pedagog insonning ichki kechinmalari, uning o'y va intilishlari, tahliliy hisob-kitob va tasavvurlar parvozi, musiqiy asar ustida ishlash va uning konsertdagi ijrosi, iroda va xotira, xarakter va qobiliyat, shuningdek, musiqachi va tinglovchi shaxsiyatining boshqa



psixologik sifatlarini yaxshi bilishi va etarlicha aniq tasavvur eta olishi kerak.

Musiqa psixologiyasi – psixologiyaning shunday sohasiki, u musiqaviy eshitish qobiliyati, eshitish sezgisining chegaralari, musiqaning lad, ritmikasini his qilish, sozni taktil (paypaslab) sezish, musiqaning anglanishi, yodda saqlanishi, ijro etilishi va undan bahramand bo‘lish kabi masalani qamrab oladi. Musiqiy iste’dod va zakovat o‘zining cheksiz imkoniyatlari, mo‘jizaviy tabiati bilan bizni hayratga soladi va maftun etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Айматова, Дилором Рuzимуротовна. "СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ В СВЯЗИ И ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА К УРОВНЯ УДОВЛЕТВОРЕННОСТИ СЕМЕЙНОЙ ЖИЗНИ." *E Conference Zone*. 2024.
2. Ruzimurotovna, Aimatova Dilorom. "RELATIONSHIP BETWEEN EMOTIONAL INTELLIGENCE AND LIFE SATISFACTION." *Conferencea* (2024): 1-6.
3. Ruzimurotovna, Oimatova Dilorom. "PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF THE INFLUENCE OF SATISFACTION WITH FAMILY LIFE ON EMOTIONAL INTELLIGENCE." *American Journal of Interdisciplinary Research and Development* 23 (2023): 21-24.
4. Ойматова, Дилором Рuzимуротовна. "Хотира муаммосининг психология фанида тадқиқ этилиши." *Science and Education* 2.5 (2021): 973-979.
5. Ruzimurotovna, Oymatova Dilorom. "The Study Of Memory Characteristics Of Adolescents And Methods Of Its Development." *The American Journal of Social Science and Education Innovations* 3.08 (2021):15-17.
6. Ruzimurotovna, Oimatova Dilorom. "Concepts Of Satisfaction With Family And Family Life." *Genius Repository* 26 (2023): 10-14.
7. Ruzimurotovna, Oimatova Dilorom. "SOCIAL-PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF EMOTIONAL RELATIONS IN CHILD EDUCATION IN THE FAMILY." *British Journal of Global Ecology and Sustainable Development* 23 (2023): 6-9.
8. Ruzimurotovna, Oimatova Dilorom. "SOCIAL-PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF INTERRELATION OF FAMILY RELATIONSHIPS TO THE DEVELOPMENT OF CHILD INTELLECT." *American Journal of Pedagogical and Educational Research* 18 (2023): 12-15.
9. Ruzimurotovna, Oimatova Dilorom. "Concepts Of Satisfaction With Family And Family Life." *Genius Repository* 26 (2023): 10-14.
10. VilYunas V.K. Psixologiya emosional'no'x yavleniy. M., 1976.
11. Vinogradov V.S. Muzo'ka sovet'skogo Vostoka. M., 1963.
12. Visinskiy A.V. Psixologicheskiiy analiz proses'sa rabotu piyanista nad muz'ikal'nuy'm proizvedeni'em G'G' Izvesti APN RSFSR. 1950. №5.